

РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ШАРОИТИДА ИҚТИСОДИЙ ЎСИШНИНГ ТАЪМИНЛАШНИНГ КОНЦЕПТУАЛ ЖИХАТЛАРИ

Бўронов Дилшод
Магистр

Бизга маълумки, рақамли иқтисодиёт шароитида иқтисодий ўсишнинг маъноси, вазифалари ва омиллари тизимини иқтисодий системология қоидалари асосида ўрганишни талаб этади.

Ўзбекистонда мамлакатни ўрта муддатли истиқболда янада ислоҳ қилиш, таркибий ўзгартириш ва модернизация қилиш дастурини изчил амалга оширишни давом эттириш натижасида 2019 йилда иқтисодий ўсишнинг барқарор ва юқори суръатларини сақлаб қолиш ва макроиқтисодий мувозанат, аҳоли ҳаёт даражаси ва сифати ошиши таъминланмоқда. 2019 йил якунлари бўйича ялпи ички маҳсулот 5,5 фоиз ўсди. Саноат маҳсулоти ҳажмлари – 6,4 фоиз, қурилиш-пудрат ишлари – 11,8 фоиз, чакана савдо айланмаси – 7,9 фоиз, хизматлар – 6,1 фоиз ўсди. Фискал баланс дефицити ялпи ички маҳсулотга нисбатан 3,1 фоизни ташкил этди. Ташқи савдо айланмасининг ижобий сальдоси таъминланди. Инфляция даражаси прогноз параметрларидан ошмади ва 15,5 фоизни ташкил этди [1].

Жаҳон ҳамжамиятидаги эгаллаб турган иқтисодий мавқеини сақлаш ва яхшилаш стратегиясида, жумладан “Ўзбекистон Республикасини 2030 йилга қадар ижтимоий-иқтисодий комплекс ривожлантириш концепцияси”да, турли ривожланиш сценарийлари ва халқаро рейтинг баҳоловчи агентликлар башоратларига кўра, мамлакатимизда ЯИМнинг йиллик ўсиш суръатлари 6%дан 7-8%гача оширилиши лозимлиги таъкидланмоқда.

Шу ўринда таъкидлаш керакки, рақамли иқтисодиёт нуқтаи назардан ёндашганда “Иқтисодий ўсиш” тушунчасининг маъносини тизимли тарзда тушунишнинг қуйидаги жиҳатларини ажратиш кўрсатиш лозим:

а) иқтисодий ўсиш мақсадлари. Иқтисодий ўсиш жараёни таҳлилининг вақт доирасидаги чекланганлигидан келиб чиқиб, иқтисодий ўсиш мақсадининг икки даражасини фарқлаш зарур: асосий макроиқтисодий кўрсаткичларнинг ўзгариши ва аҳоли турмуш даражасининг ўзгариши. Иқтисодий ўсиш узоқ муддатли мақсади амалга оширилишининг муҳим шарт сифатида иқтисодиёт барча субъектларининг яхлит тарздаги ривожланиши, улар ҳар бири томонидан маълум стратегик мақсадларга эришишнинг таъминланиши майдонга чиқади;

б) иқтисодий ўсиш тури. Ишлаб чиқариш омилларининг мутаносиблиги ва ўзаро ҳаракати иқтисодий ўсишнинг экстенсив ва интенсив турларини белгилайди;

в) иқтисодий ўсиш кўрсаткичлари (ўсиш статистикаси). Иқтисодий ўсиш жараёни миқдорий ва сифат кўрсаткичлари орқали хусусиятланади. Иқтисодий ўсишнинг миқдорий кўрсаткичларига ялпи ички маҳсулот ЯИМ (ЯММ) ўсиш суръати, жон бошига тўғри келувчи ЯИМ (ЯММ)нинг ўсиш суръати, иқтисодиёт тармоқлари бўйича ишлаб чиқариш ҳажмининг ўсиш суръатлари, иқтисодий самарадорлик (меҳнат унумдорлиги)

кўрсаткичлари ва бошқалар. Ўсишнинг яқунлари турмуш даражаси ва сифати кўрсаткичларига таъсир кўрсатади;

г) иқтисодий ўсиш самарадорлиги. Фақат ишлаб чиқариш самарадорлиги ўсишига ва унинг ҳажми ошишига асосланган иқтисодий ўсишига жамиятнинг ўсиб бораётган эҳтиёжларининг қондирилишини таъминлайди;

д) иқтисодий ўсиш зиддиятлари. ЯИМнинг абсолют ва нисбий кўрсаткичларда ўсиши ҳали турмуш даражаси ва сифатининг яхшиланишига олиб келавермайди ва бунга иқтисодий ўсиш зиддиятлари тўсқинлик қилади: экологик зиддият (атроф муҳитнинг ифлосланиши, табиий ресурсларнинг камайиб бориши) ва ижтимоий муаммоларнинг кескинлашуви (даромадлар тақсимоотидаги нотенглик, меҳнатнинг ўта интенсивлашуви ва ҳ.к.);

е) иқтисодий ўсиш омиллари тизими. Бизнинг фикримизча, иқтисодий ўсиш омилларига иқтисодий ўсишнинг хусусияти, жиҳатлари, тур(тип)лари ва динамикасини аниқловчи сабаб-оқибат ҳодисалари, зарур шароитлар киради. Иқтисодий ўсиш омиллари ўзаро боғлиқдир, маълум маънода бирбири билан келишган ҳолда амал қилади. Мазкур ҳолатлар иқтисодий ўсиш омиллари мажмуи маълум даражадаги ташкилий тизимдан иборат эканлигини, унинг элементлари ўзаро боғлиқ ва бир-бирини тақозо этувчи боғлиқликда фаолият юритадилар.

Иқтисодий ўсиш турли нуқтаи-назарлар орқали ўрганилиши сабабли, унинг интенсив ва экстенсив турларини ажратиш кўрсатиш мумкин (1-жадвал).

Иқтисодий ўсиш турлари	
Экстенсив иқтисодий ўсиш	Интенсив иқтисодий ўсиш
Ишлаб чиқариш омиллари миқдорини аввалги техникавий даражани ўзгартирмасдан ошириш	Ишлаб чиқариш омиллари сифатини такомиллаштириш
Ишлаб чиқариш омилларидан фойдаланиш самарадорлиги ошишининг йўқлиги	Ишчилар чиқариш омилларидан фойдаланиш самарадорлигининг ошиши
Ишчилар сонининг ошиши	Ишчилар малакасининг ошиши
Капитал қўйилмаларнинг ошиши	Тежамкорлик механизми
Ишлаётган хом-ашё ҳажмининг ошиши	Илмий-техник тараққиёт ютуқларидан фойдаланиш
Маҳсулотлар таркибий тузилишининг ўзгармаслиги	Ишлаб чиқаришни ташкил қилиш ва унинг усулларини такомиллаштириш
Табиат ресурсларидан ноқилона фойдаланиш	Маҳсулотлар ассортиментини кенгайтириш ва сифатини ошириш
Иқтисодий инкирознинг муқаррарлиги	Табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш

1-жадвал. Иқтисодий ўсиш турларининг тавсифи*.

*Муаллиф ишланмаси.

Экстенсив иқтисодий ўсиш табиий ресурслар, ишчи кучи ва капитал каби ишлаб чиқариш омилларини қўшимча жалб қилиш ва фақат уларнинг миқдорий ошиши ҳисобига рўй беради. Бунда уларнинг сифат ва техникавий даражаси ўзгармасдан қолади. Интенсив иқтисодий ўсиш эса илмий-техникавий базани такомиллаштириш ва барча ишлаб чиқариш омилларидан самарали фойдаланиб меҳнат унумдорлигини

ошириш оркали таъминланади. Интенсив йўл ишлаб чиқаришга жалб этилган ресурсларнинг ҳар бир бирлигидан олинadиган самара пировард маҳсулот миқдорининг ўсишида, маҳсулот сифатининг ошишида ўз ифодасини топади [2].

Бизнинг фикримизча, иқтисодий ўсиш омилларини таснифлашнинг юқорида келтирилган мезонларини қуйидагилар билан тўлдириш лозим. Биринчидан, иқтисодий ўсиш омилларини уларнинг иқтисодий ўсишга таъсир кўрсатиши хусусиятига кўра тизимлаштириш. Ушбу ёндошувга асосан, иқтисодий ўсишни рағбатлантирувчи ва уни ушлаб турувчи, пасайтирувчи омиллар ўрганилади. Иккинчидан, иқтисодий ўсиш омиллари улардан фойдаланиш даражасига қараб, фойдаланилаётган, захирадаги ва потенциал турларига туркумланади.

Иқтисодий ўсиш омиллари тизимини аниқлаш – иқтисодий ўсиш барча омилларининг иқтисодий ўсишга таъсирининг йўналишлари, хусусияти ва таъсир кўрсатиш даражасини ўрганишни талаб этувчи мураккаб жараёндир. Амалиётда иқтисодий ўсиш барча омилларини қамраб олувчи тизимни яратиш ҳам техник мураккабликлар туфайли, ҳам сезиларли даражадаги субъективизм мавжудлиги боис чеклангандир. Шунини ҳам алоҳида таъкидлаш лозимки, маълум замон ва макон доирасида иқтисодий ўсиш омилларининг барчаси эмас, балки уларнинг айрим мажмуи таъсири сезиларли бўлади. Шу боисдан таҳлил жараёни иқтисодий ўсишга энг салмоқли таъсир кўрсатган омиллар мажмуи (иқтисодий ўсишнинг асосий омиллари) бўйича амалга оширилиши мақсадга мувофиқдир.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI:

1. Бюджетнома 2020. 2021-2022 Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлигининг маълумотлари.
2. Б.Валиев. “Иқтисодий ўсиш назариясининг концептуал ёндашувлари. BiznesЭксперт, 2014 йил № 1-сон, 18 б.
3. Хўжаёров, А. (2023). ЎРТА АСРЛАРДА НАСАФ ВОҲАСИ ИЛМИЙ–АДАБИЙ ҲАЁТИ. Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования, 2 (7), 41-43.
4. Ходжаёров, А. О. (2023). Сомонийлар даврида Насаф шаҳрининг ижтимоий, иқтисодий ва маънавий ҳаёти. Взгляд в прошлое, 6 (1).
5. Хўжаёров, А. О. (2022). Қашқадарё воҳаси алломалари илмий меросининг аҳамияти. In International conferences (Vol. 1, No. 21, pp. 99-103).
6. Khojayorov, A. (2023). The scientific–literary environment of the Nasaf oasis in the middle ages. Educational Research in Universal Sciences, 2(3), 885-888.
7. Хўжаёров, А. (2022). Абу Райҳон Берунийнинг “Ҳиндистон” асари ноёб этнографик манба сифатида. Academic research in educational sciences, (3), 399-411.
8. Asilbek, K. (2023). History of Sufism in Nasaf Oasis. Intersections of Faith and Culture: American Journal of Religious and Cultural Studies (2993-2599), 1 (6), 15-19.

9. Khojayorov, A. (2024). JURISPRUDENCE OF MUHAMMAD BAZDAWI (IX – XII CENTURIES). Collection of scientific papers «SCIENTIA», (February 23 2024; Amsterdam, Netherlands), 188-191.

Абдурахманов, А.М., 2023. ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ПРАКТИЧЕСКИМ ЗАНЯТИЯМ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ. " XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR" nomli respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi, 1(5), pp.43-47.

Абдурахманов, А.М., 2023. ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ПРАКТИЧЕСКИМ ЗАНЯТИЯМ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ. " XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR" nomli respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi, 1(5), pp.43-47.

Абдурахманов, А.М., 2023. ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ПРАКТИЧЕСКИМ ЗАНЯТИЯМ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ. " XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR" nomli respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi, 1(5), pp.43-47.

Абдурахманов, А.М., 2023. ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ПРАКТИЧЕСКИМ ЗАНЯТИЯМ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ. " XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR" nomli respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi, 1(5), pp.43-47.

Абдурахманов, А.М., 2023. ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ПРАКТИЧЕСКИМ ЗАНЯТИЯМ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ. " XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR" nomli respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi, 1(5), pp.43-47.